

Računarske mreže

(Studijski program: Telekomunikacije)

Prof.dr Igor Radusinović

igorr@ac.me

mr Slavica Tomović

slavicat@ac.me

O čemu se radi?

Kurs u računarskim mrežama nudi:

- Savladavanje **principa** na kojima počivaju računarske mreže
- upoznavanje Internet arhitekture/protokola na osnovnom nivou
- Ovladavanje osnovnim analitičkim mehanizmima za opisivanje pojava na Internetu

Ciljevi

- Dostići početno znanje iz računarskih mreža
- Stvaranje uslova za aktivno učešće polaznika u budućem razvoju Interneta

Zašto je ova oblast interesantna?

Računarske mreže su:

- Relevantne jer imaju uticaj na čitav svijet
- Interdisciplinarna oblast u kojoj se sve oblasti elektrotehnike prepliću sa ekonomijom, pravom,...
- Veoma popularne u nauci i inovacijama
- Relativno mlada oblast sa velikim potencijalom za dalji razvoj
- Veliki broj razvojnih platformi
 - Testbed-ovi: **Emulab**, PlanetLab, Orbit, GENI
 - Programabilni: Click, **NetFPGA**, Mininet
 - Softverski ruteri: **Quagga**, **XORP** i Bird
 - Mjerenja: RouteViews, **traceroute**, Internet2

Uvod u računarske mreže 1-3

Informacije o kursu

- **Kome je namijenjen kurs?**
 - Studentima specijalističkih studija smjera Telekomunikacije
- **Šta je poželjno znati od ranije?**
 - Telekomunikacione mreže
- **Materijali kursa:**
 - Prezentacije urađene od strane autora knjige: *Computer Networking: A Top Down Approach Featuring the Internet*, J. Kurose & Keith Ross, Addison Wesley, 7th edition, 2017
 - Umrežavanje računara: *Od vrha do dna sa Internetom u fokusu*, J. Kurose & Keith Ross, Addison Wesley, prevod trećeg izdanja, CET Computer Equipment and trade, 2005
 - WWW
 - Zabilješke sa predavanja

Uvod u računarske mreže 1-4

Informacije o kursu (više)

□ Način polaganja:

<u>Rad</u>	<u>broj</u>	<u>% ocjene</u>
Pitalice	5	10%
Kolokvijum	1	30%
Seminarski rad	1	20%
Završni ispit	1	40%
Bonus		do 10%

Uvod u računarske mreže 1-5

Pregled kursa:

Pripremna nedjelja	Priprema i upis semestra
I nedjelja	Uvod u računarske mreže.
II nedjelja	Principi protokola nivoa aplikacije. HTTP.
III nedjelja	FTP. SMTP. DNS
IV nedjelja	Principi protokola nivoa transporta. Nekonektivni transportni servis (UDP)
V nedjelja	Konektivni transportni servis (TCP).
VI nedjelja	TCP kontrola zagušenja. TCP kontrola protoka.
VII nedjelja	Principi nivoa mreže
VIII nedjelja	KOLOKVIJUM
IX nedjelja	IPv4
X nedjelja	IPv4 (nastavak)
XI nedjelja	IPv6
XII nedjelja	Protokoli rutiranja
XIII nedjelja	Principi protokola nivoa linka. ARP
XIV nedjelja	Ethernet.
XV nedjelja	VLAN. WLAN
XVI nedjelja	Završni ispit
Završna nedjelja	Ovjera semestra i upis ocjena.
XVIII-XXI nedjelja	Dopunska nastava i popravni ispitni rok.

Uvod u računarske mreže 1-6

Pregled kursa:

Glava 1: Uvod

- Šta je Internet, šta su protokoli?
- Ivice mreže, mrežno jezgro, mrežni pristup
- Kašnjenje i gubici u mrežama sa komutacijom paketa
- Internet okosnica, NAP-i and ISP-i

Pregled kursa:

Glava 2: Nivo aplikacije

- Principi protokola nivoa aplikacije
- Web i HTTP
- FTP
- Elektronska pošta na Internetu (SMTP)
- DNS

Pregled kursa :

Glava 3: Nivo transporta

- ❑ Principi protokola nivoa transporta
- ❑ Nekonektivni transportni servis: UDP
- ❑ Konektivni transportni servis: TCP
- ❑ TCP kontrola zagušenja
- ❑ TCP kontrola protoka

Uvod u računarske mreže 1-9

Pregled kursa :

Glava 4: Mrežni nivo

- ❑ Principi nivoa mreže
- ❑ IPv4 (Internet Protocol)
- ❑ IPv6
- ❑ Rutiranje na Internet-u
- ❑ Protokoli rutiranja

Uvod u računarske mreže 1-10

Pregled kursa :

Glava 5: Nivo linka, LAN-ovi

- Principi nivoa linka
- Ethernet
- VLAN
- WLAN

Laboratorijske vježbe

Računarske mreže - smjer telekomunikacije

- I. Upoznavanje sa Wireshark-om, Opnetom, Java apleti (Transmission versus Propagation Delay Applet, Queuing and Loss Applet)...
- II. Java apleti (Message Segmentation, HTTP Delay Estimation, Recursive/Iterative Queries in DNS, Go-Back-N Protocol, Selective Repeat Protocol, Flow Control)...
- III. Java apleti (IP Fragmentation, CSMA/CD, 802.11 CSMA/CA WITHOUT Hidden Terminals, 802.11 CSMA/CA WITH Hidden Terminals)...
- IV. Opnet - primjer LAN-a za višespratnu zgradu, Ispitivanje performansi aplikacija korišćenjem WAN mreže...
- V. Wireshark, demonstracija nekih interesantnih primjera

Uvod u računarske mreže

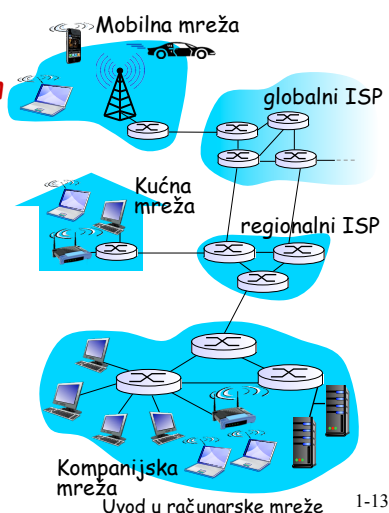
Šta je Internet?

- Milioni povezanih računara:
 - *host = krajnji sistem*
 - Izvršavaju *mrežne aplikacije*

- ❖ *Komunikacioni linkovi*
 - Optičko vlakno, bakarna žica, radio, satelit
 - Brzina prenosa: *bandwidth*
- ❖ *Komutatori paketa*: prosleđuju pakete (djelove poruka)
 - *ruteri i komutatori*

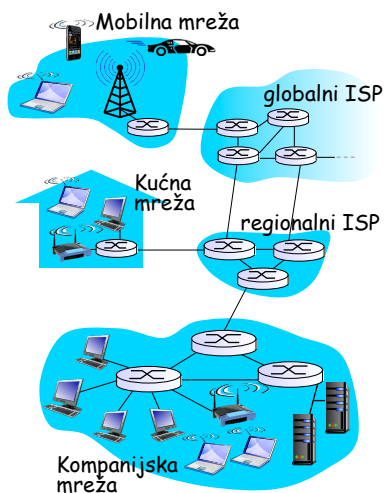

Uvod u računarske mreže 1-13

Uvod u računarske mreže

Iz čega se sastoji Internet u logičkom smislu?

- *Protokoli* kontrolišu slanje i prijem poruka
 - npr, TCP, IP, HTTP, FTP, PPP
- *Internet: "mreža svih mreža"*
 - Labava hijerarhija
 - Javni Internet
 - privatni intranet
- Internet standardi
 - RFC: Request for comments
 - IETF: Internet Engineering Task Force

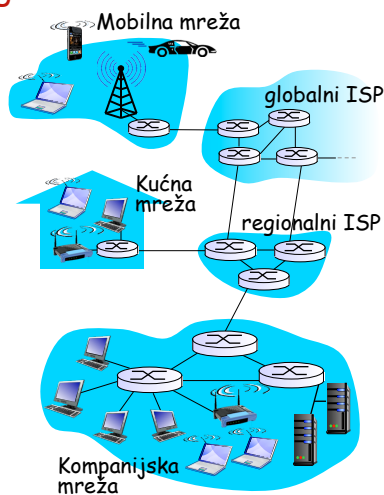

Uvod u računarske mreže 1-14

Uvod u računarske mreže

Šta je Internet sa stanovišta usluge?

- **Komunikaciona infrastruktura** koja omogućava komunikaciju između distribuiranih aplikacija:
 - Web, email, igrice, e-commerce, baze podataka, društvene mreže, file sharing
- **Omogućava programabilni interfejs do aplikacija**
 - "veza" koja omogućava aplikacijama da šalju i primaju podatke sa Interneta
 - Omogućava opcije servisa, analogne poštanskom servisu

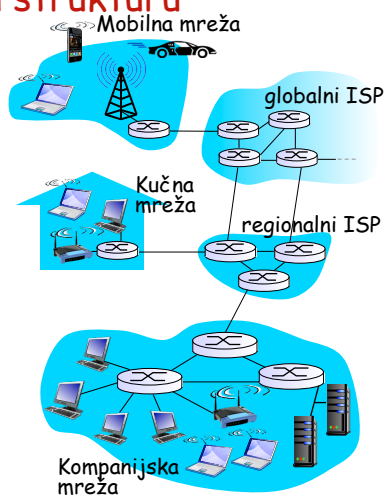

Uvod u računarske mreže 1-15

Uvod u računarske mreže

Detaljniji pogled na mrežnu strukturu

- **Mrežna ivica:** aplikacije i hostovi (klijenti i serveri)
- **Mrežna okosnica:**
 - međupovezani ruteri
 - mreža međupovezanih mreža
- **Pristupna mreža, fizički medijum:** komunikacioni linkovi (žični i bežični)

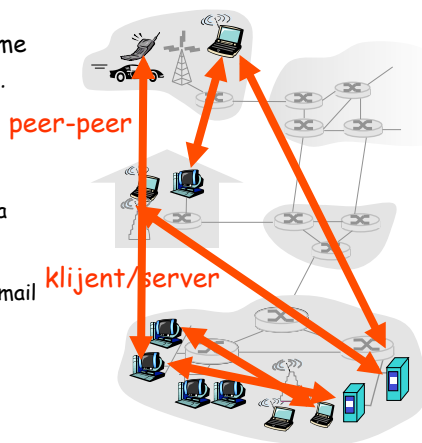

Uvod u računarske mreže 1-16

Uvod u računarske mreže

Ivica mreže

- **Krajni sistemi (hostovi):**
 - izvršavaju aplikativne programe
 - npr. Opera, Safari, Outlook,...
 - na "ivici mreže"
- **Aplikacije**
 - **klijent/server model**
 - klijent host zahtijeva, dobija servis od "uvijek dostupnog" servera
 - npr. Web browser/server; email klijent/server
 - **peer-peer (P2P) model:**
 - minimalno (ili ne) korišćenje dodijeljenih servera
 - **hibrid**
 - Neke funkcije KS, a neke P2P
 - Skype, BitTorrent

Uvod u računarske mreže 1-17

Uvod u računarske mreže

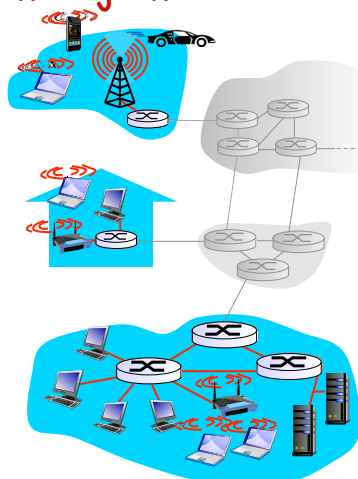
Pristupne mreže i fizički medijum

Pitanje: Kako povezati krajnji sistem na edge ruter?

- Rezidencijalne pristupne mreže
- Institucionalne pristupne mreže (kompanije, ustanove,...)
- Mobilne pristupne mreže

Važno je obratiti pažnju na

- kapacitet (b/s) pristupne mreže?
- zajednički ili dodijeljeni?

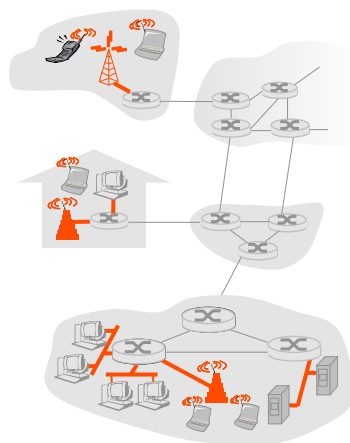

Uvod u računarske mreže 1-18

Uvod u računarske mreže

Popularni pristupi

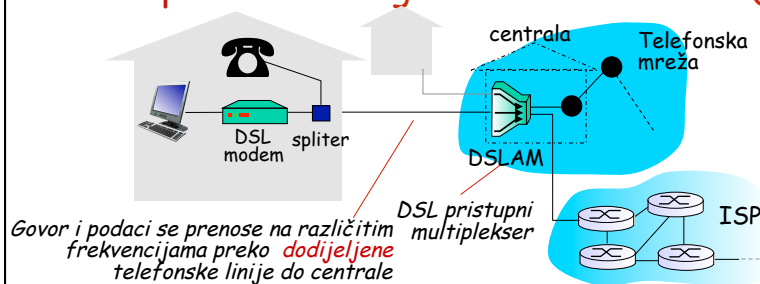
- DSL
- Kablovska
- Optičko vlakno
- Bežični pristup (UMTS, LTE, LTE-A, WiFi, WiMAX,...)

Uvod u računarske mreže 1-19

Uvod u računarske mreže

Pristupna mreža: digital subscriber line (DSL)

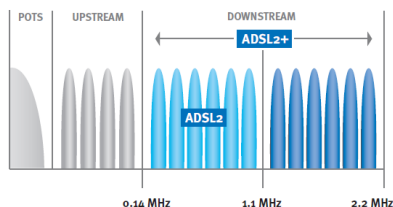
- ❖ koristi *postojeću* telefonsku liniju do DSLAM-a u telefonskoj centrali
 - Podaci se preko DSL linije prenose do Interneta
 - Govor se preko DSL linije prenosi do telefonske mreže

Uvod u računarske mreže 1-20

Uvod u računarske mreže

□ **ADSL (Asymmetric Digital Subscriber Line)**

- ADSL2+ (ITU G.992.5 Annex M iz 2008. godine)
- do 3.3Mb/s upstream
- do 24Mb/s downstream
- Granica između opsega upstreama i downstreama na 276kHz
- FDM (DMT - Discrete MultiTone):
 - 276kHz - 2208kHz downstream (512 kanala širine 4.3125kHz)
 - 25kHz - 276kHz upstream (64 kanala širine 4.3125kHz)
 - 0 kHz - 4 kHz za telefon

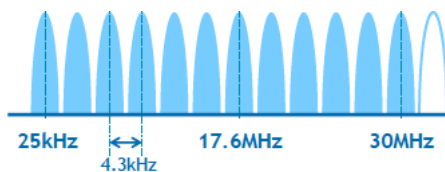

Uvod u računarske mreže 1-21

Uvod u računarske mreže

□ **VDSL (Very high bit rate Digital Subscriber Line)**

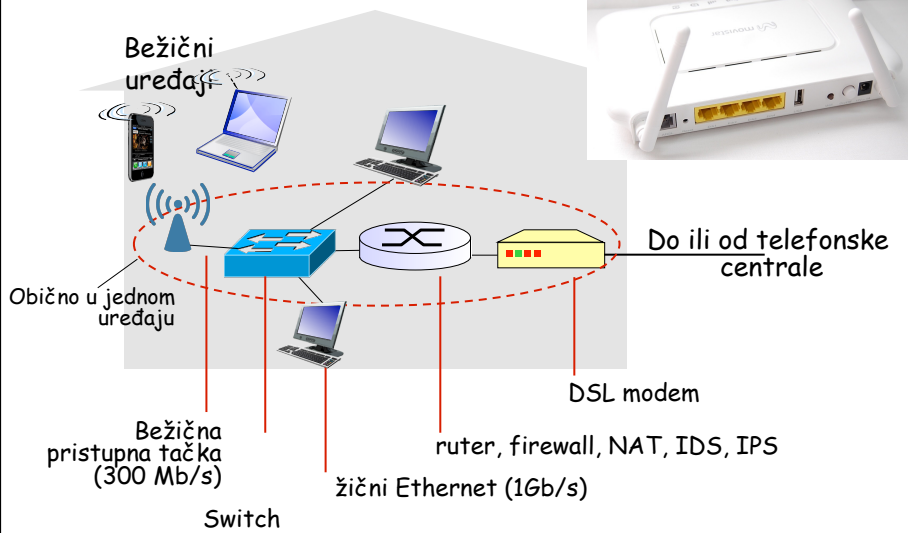
- VDSL2 Annex Q ili Vplus/35b (ITU G.993.2 amandman iz 2015. godine)
- do 100Mb/s upstream
- do 300Mb/s downstream
- 250m
- VDSL2 Vectoring (ITU-T G.993.5)
- FDM (DMT - Discrete MultiTone):
 - 25kHz - 35328kHz downstream (8192 kanala širine 4.3125kHz)

Uvod u računarske mreže 1-22

Uvod u računarske mreže

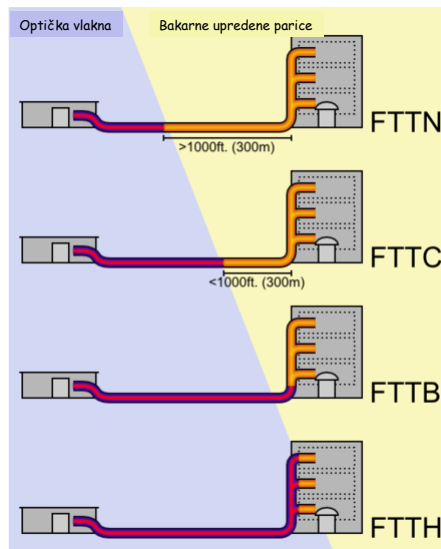
Pristupna mreža: kućna mreža

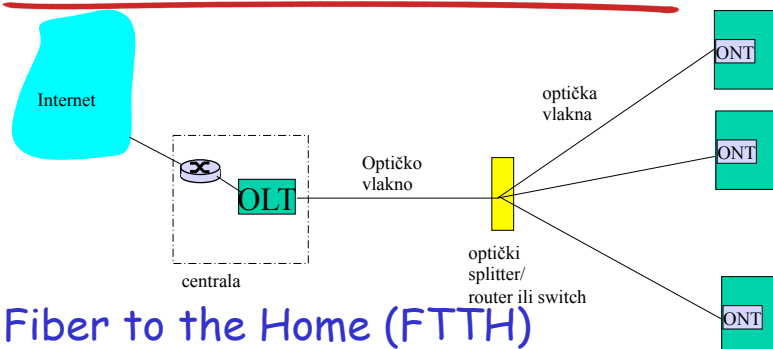
Uvod u računarske mreže

Optička pristupna mreža

- FTTH - Fiber-to-the-home
- FTTB - Fiber-to-the-building ili Fiber-to-the-basement
- FTTC - Fiber-to-the-cabinet ili fiber-to-the-curb
- FTTN - Fiber-to-the-node

Uvod u računarske mreže

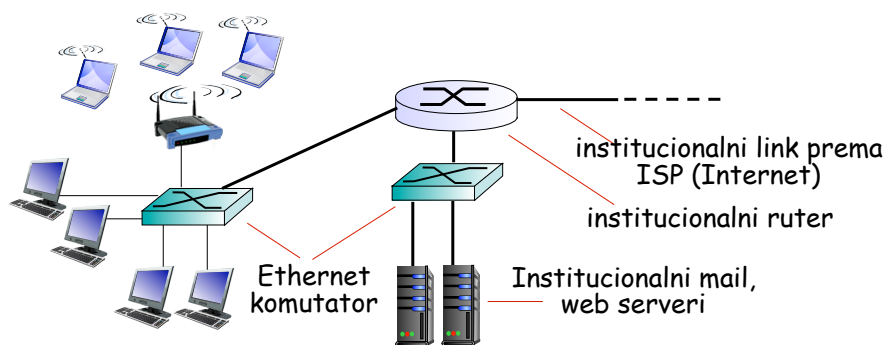

Fiber to the Home (FTTH)

- ❑ Optički linkovi od centrale do rezidencijalnog objekta
- ❑ Dvije konkurentne tehnologije:
 - Passive Optical network (PON) (20km, 32 korisnika)
 - Active Optical Network (AON) (70+20km, 500 korisnika)
- ❑ Mnogo veće brzine pristupa Internetu; triple play servisi

Uvod u računarske mreže 1-25

Uvod u računarske mreže

Kompanijska pristupna mreža (Ethernet)

- ❑ Kompanije, univerziteti,...
- ❖ 10 Mb/s, 100Mb/s, 1Gb/s, 10Gb/s
- ❖ Danas se krajnji sistemi tipično povezuju na Ethernet komutator ili WLAN access point

Uvod u računarske mreže 1-26

Uvod u računarske mreže

□ Bežične pristupne mreže

- Preko bazne stanice (pristupne tačke) ili adhoc

wireless LAN:

- Unutar objekata (30m)
- Napolju (stotinak metara)
- 802.11b/g/n (WiFi): 11/54/600

prema Internetu

www.ieee802.org/11/

WAN bežični pristup

- Celularni pristup koji nudi operator, desetine kilometara
- od nekoliko stotina kb/s do nekoliko storina Mb/s
- 3G: UMTS,
- 4G: LTE Advanced
- 4.5G: LTE Advanced Pro

prema Internetu

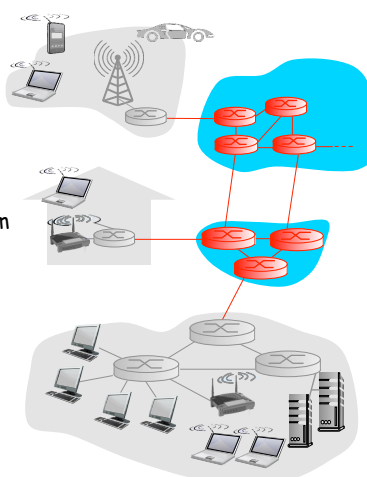
<http://www.3gpp.org>

Uvod u računarske mreže 1-27

Uvod u računarske mreže

Okosnica mreže

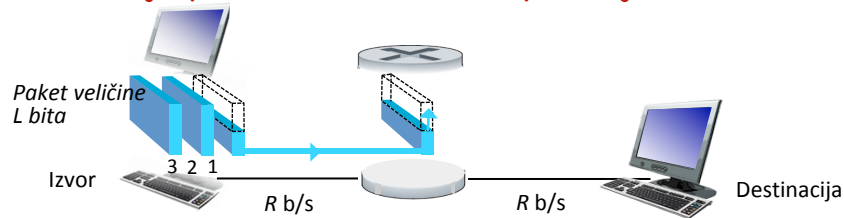
- Skup međupovezanih rutera
- Komutacija paketa (packet switching):
 - Poruke se šalju preko mreže u djelovima (paketima) iz kojih se na destinaciji rekonstruiše poruka
 - Poruke se prosleđuju od rutera do rutera
 - Svaki paket se prenosi maksimalnom brzinom prenosa koju obezbeđuje link

Uvod u računarske mreže 1-28

Uvod u računarske mreže

Komutacija paketa: uskladišti i proslijedi

- Potrebno je L/R sekundi da bi se paket veličine L bita prenio na link brzine R b/s
- **Uskladišti i proslijedi:** kompletan paket mora doći do rutera prije nego što se on proslijedi na naredni link
- Kašnjenje od kraja do kraja = $2L/R$ (ako se zanemari kašnjenje uslijed propagacije)

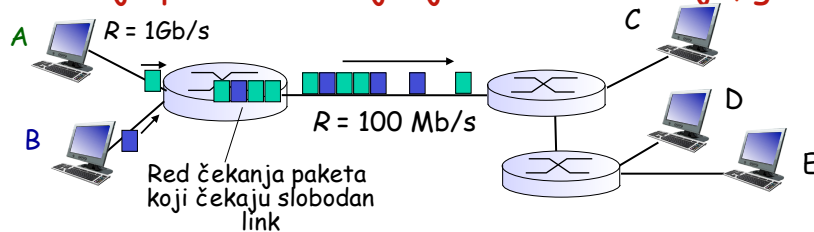
Primjer:

- $L = 7.5$ Mb
- $R = 1.5$ Mb/s
- Kašnjenje uslijed prenosa = 5 s

Uvod u računarske mreže 1-29

Uvod u računarske mreže

Komutacija paketa: kašnjenje u redu čekanja, gubici

Red čekanja i gubici:

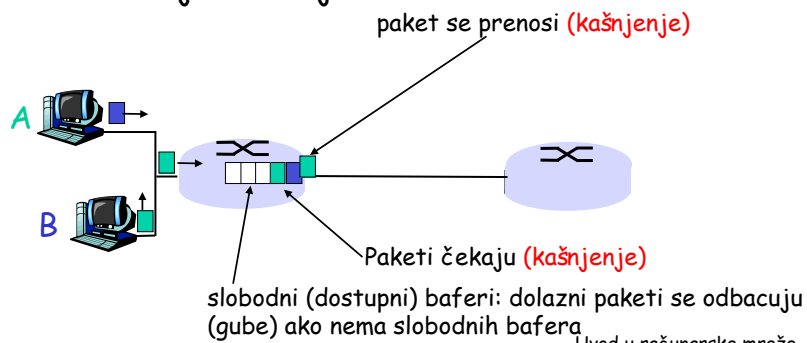
- ❖ Ako je dolazna brzina paketa približna brzini prenosa na linku u određenom intervalu vremena:
 - Paketi se smještaju u red čekanja i čekaju na oslobađanje linka
 - Paketi se odbacuju ako nema dovoljno memorijskog prostora u baferu

Uvod u računarske mreže 1-30

Uvod u računarske mreže

Paketi se smještaju u red čekanja (*queue*) u baferima rutera

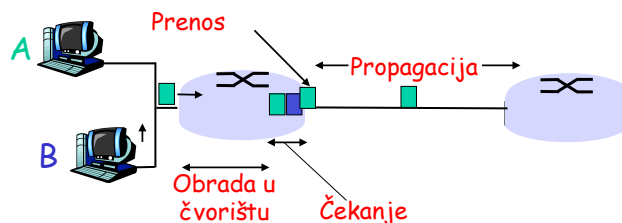
- Dolazna brzina paketa prevazilazi kapacitet odlaznog linka
- Paketi čekaju na slanje

Uvod u računarske mreže

Četiri izvora kašnjenja paketa

- 1. obrada u čvorištu:
 - Provjera greške na bitu
 - Utvrđivanje odlaznog linka
 - ...
- 2. Čekanje
 - Vrijeme čekanja za prenos na odlaznom linku
 - Zavisí od nivoa zagušenosti rutera
 - ...

Uvod u računarske mreže

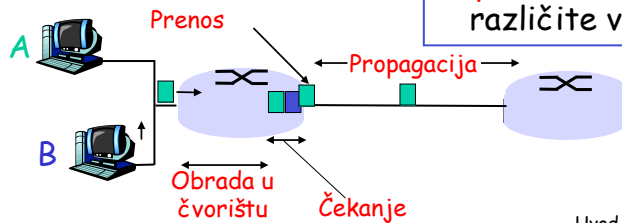
3. Kašnjenje uslijed prenosa:

- R = kapacitet linka (b/s)
- L = veličina paketa (bit)
- Vrijeme slanja jednog paketa po linku = L/R

4. Kašnjenje uslijed propagacije:

- d = dužina fizičkog linka
- s = brzina prostiranja po medijumu ($\sim 2 \times 10^8$ m/sec)
- Kašnjenje uslijed propagacije = d/s

Napomena: s i R su dvije različite veličine

Uvod u računarske mreže 1-33

Uvod u računarske mreže

$$d_{\text{cvoriste}} = d_{\text{obrada}} + d_{\text{cekanje}} + d_{\text{prenos}} + d_{\text{propagacija}}$$

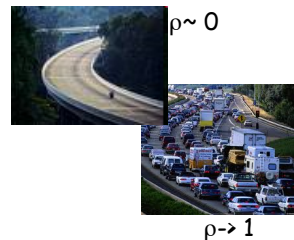
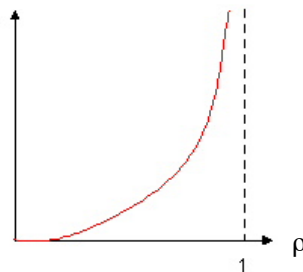
- d_{obrada} je vrijeme obrade
 - tipično nekoliko mikrosekundi ili manje
- d_{cekanje} je kašnjenje uslijed čekanja
 - zavisi od zagušenja
- d_{prenos} je kašnjenje uslijed prenosa
 - = L/R , značajno na linkovima malih kapaciteta
- $d_{\text{propagacija}}$ je vrijeme propagacije
 - nekoliko mikrosekundi do nekoliko stotina milisekundi

Uvod u računarske mreže 1-34

Uvod u računarske mreže

- R =kapacitet linka (b/s)
- L =veličina paketa (b)
- λ =srednja dolazna brzina paketa (pak/s)
- $\mu=R/L$ =srednja odlazna brzina paketa (pak/s)
- $\rho=\lambda/\mu$ =**Intenzitet saobraćaja**
- $\rho \sim 0$: srednje kašnjenje uslijed čekanja je malo
- $\rho \rightarrow 1$: kašnjenje počinje da raste
- $\rho > 1$: više saobraćaja "dolazi" nego što može da "ode", srednje kašnjenje je beskonačno!

Srednje kašnjenje uslijed čekanja

Uvod u računarske mreže 1-35

Uvod u računarske mreže

"Realna" Internet kašnjenja i rute

- Kako izgledaju "realna" Internet kašnjenja & gubici?
- **Traceroute**: daje mjerenja kašnjenja od izvora do rutera duž Internet puta od kraja izvora do kraja do destinacije. Za svako i :
 - šalje tri paketa koji će dostići ruter i na putu do destinacije
 - ruter i će vratiti paket pošiljaocu
 - pošiljalac mjeri vrijeme između slanja i odgovora.

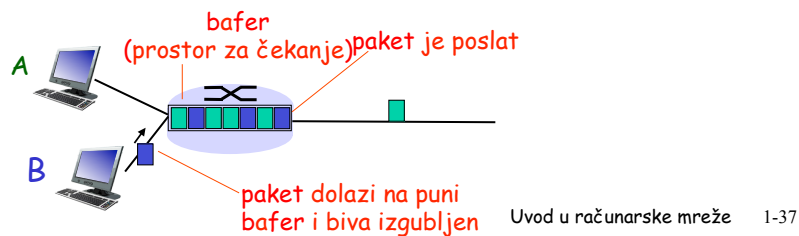

Uvod u računarske mreže 1-36

Uvod u računarske mreže

Gubitak paketa

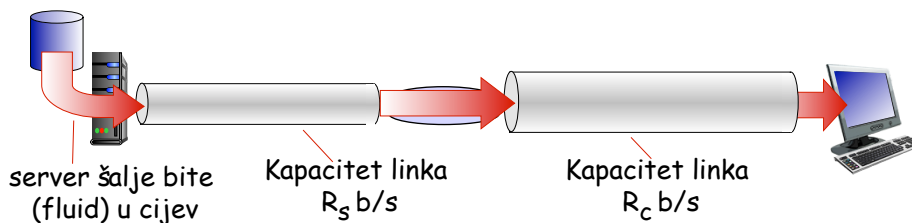
- Red čekanja (bafer) ima konačan kapacitet
- Kada paket dođe do popunjenog reda čekanja paket se odbacuje (gubitak)
- Izgubljeni paket se može ponovo poslati od strane prethodnog čvora, ili izvorišnog krajnjeg sistema ili se ponovo ne šalje

Uvod u računarske mreže

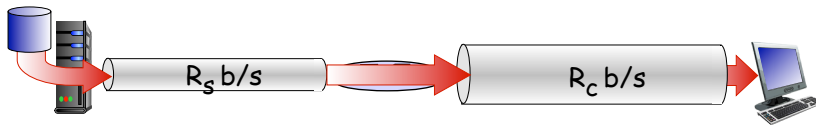
Propusnost

- **propusnost**: brzina (b/s) kojom se biti prenose od pošiljaoca do destinacije
 - **trenutna**: brzina u posmatranom trenutku
 - **srednja**: prosječna brzina tokom dužeg intervala

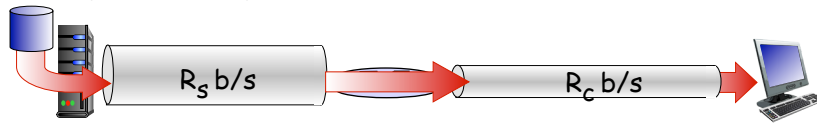

Uvod u računarske mreže

- $R_s < R_c$ Koliko iznosi srednja propusnost od kraja do kraja?

- $R_s > R_c$ Koliko iznosi srednja propusnost od kraja do kraja?

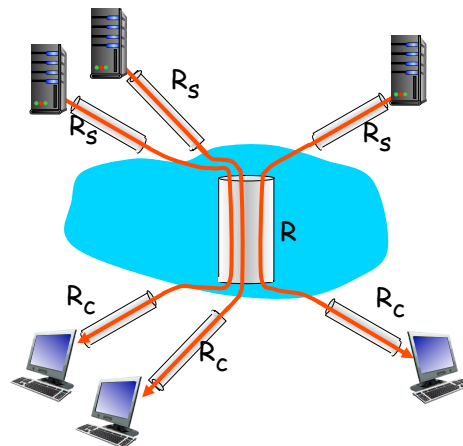
"bottleneck" link

link koji ograničava propusnost

Uvod u računarske mreže 1-39

Uvod u računarske mreže

- Propusnost po konekciji:
 $\min(R_c, R_s, R/10)$
- U praksi: R_c ili R_s je obično "bottleneck"

10 konekcija na fer način dijele
"bottleneck" link okosnice
kapaciteta R b/s

Uvod u računarske mreže 1-40

Uvod u računarske mreže

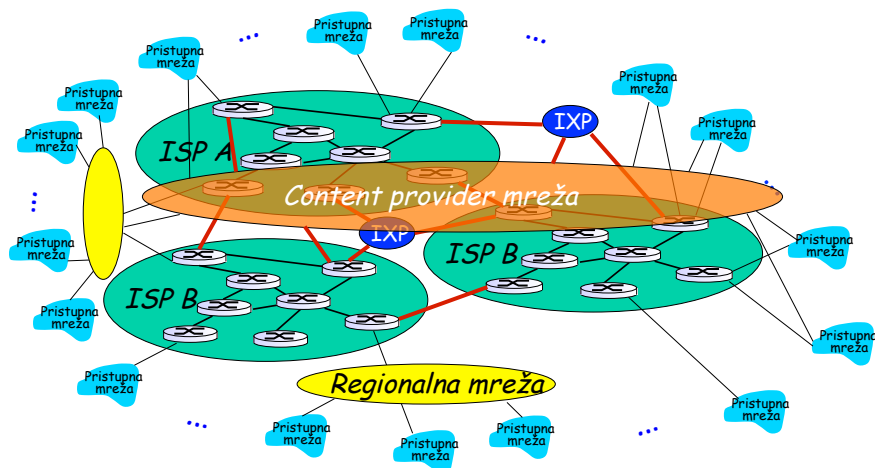
Internet struktura: mreža svih mreža

- ❖ Krajnji sistemi se povezuju na Internet preko **preko ISP-ova** (Internet Service Providers)
 - Rezidencijalni, kompanijski i univerzitetski ISP-ovi
- ❖ Pristupni ISP-ovi moraju biti međupovezani.
 - ❖ Tako da se između bilo koja dva hosta mogu razmjenjivati podaci
- ❖ Veoma kompleksna mreža svih mreža
 - ❖ Evolucija je uzrokovana **ekonomskim razlozima** i **nacionalnim politikama**

Uvod u računarske mreže 1-41

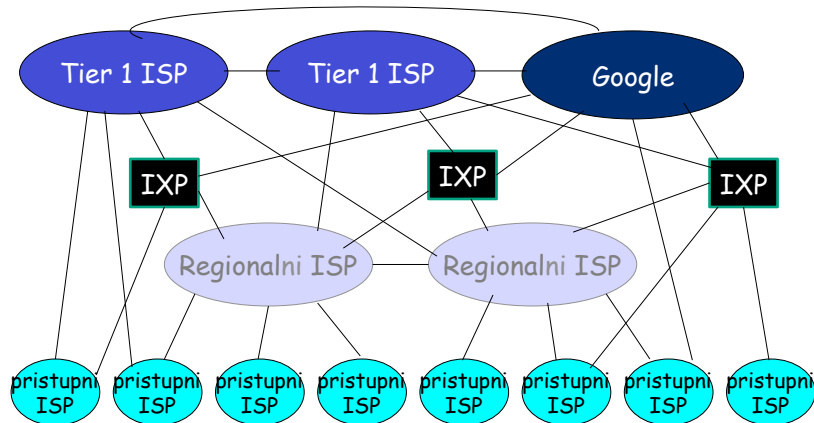
Uvod u računarske mreže

Content provider mreže (e.g., Google, Microsoft, Akamai) grade sopstvene mreže kako bi servise "primakle" korisnicima

Uvod u računarske mreže 1-42

Uvod u računarske mreže

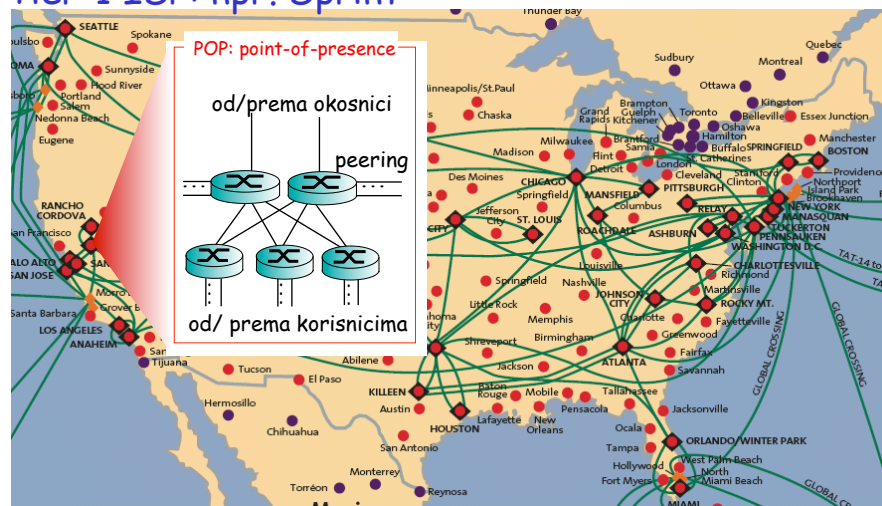

- U centru: mali broj veoma dobro povezanih velikih mreža
 - "tier-1" komercijalni ISP-ovi (npr. Level 3, Sprint, AT&T, NTT), nacionalno & međunarodno pokrivanje
 - Content provider mreža (npr. Google): privatna mreža koja povezuje data centre na Internet, obično zaobilazeći tier-1 i regionalne ISPOve

Uvod u računarske mreže 1-43

Uvod u računarske mreže

Tier-1 ISP: npr. Sprint

Uvod u računarske mreže 1-44

Uvod u računarske mreže

Zaštita računarskih mreža

- **Oblasti zaštite:**
 - Kako se mreža napada?
 - Kako se mreža može odbraniti?
 - Kako napraviti mrežu imunu na napade?
- **Na početku Internet nije dizajniran sa zaštitom u fokusu**
 - *Originalna vizija Interneta:* “grupa uzajamno pouzdanih korisnika povezanih na transparentnu mrežu” ☺
 - Dizajneri Internet protokola pokušavaju da prestignu bezbjedonosne izazove
 - Zaštita na svim nivoima!

Uvod u računarske mreže 1-45

Uvod u računarske mreže

Malware

- ❑ Može sa Internetu dospjeti u host pomoću:
 - *virusa*: samo-replicirajuća “zaraza” prijemom/ izvršavanjem programa (npr. e-mail attachment)
 - *worm*: samo-replicirajuća “zaraza” pasivnim prijemom objekta koji se samoizvršava
- ❑ **spyware malware** može evidentirati unos sa tastature, posjećene web sajtove, slati prikupljene informacije
- ❑ inficirani host može postati **botnet**, koji se koristi za spamovanje ili DDoS napade

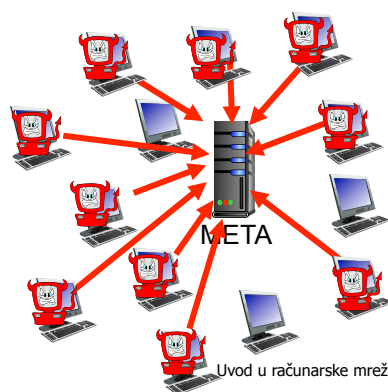
Uvod u računarske mreže 1-46

Uvod u računarske mreže

Napad na server ili mrežnu infrastrukturu

Denial of Service (DoS): napadači resurse mreže (serveri ili mrežni kapaciteti) čine nedostupnim legitimnim korisnicima preopterećenjem vještački generisanim saobraćajem

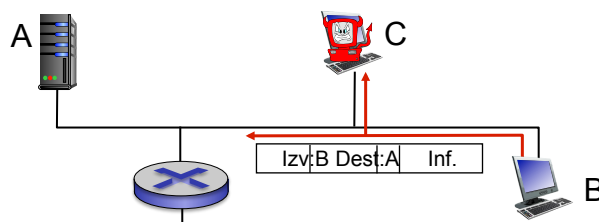
1. Izbor mete
2. Upad u hostove oko mete (botnet)
3. Slanje paketa meti od strane kompromitovanih hostova

Uvod u računarske mreže

Packet "sniffing":

- Zajednički medijum za prenos (dijeljeni Ethernet, bežični link)
- Promiskuitetni mrežni interfejs analizira sve pakete koji se prenose

- Wireshark software je primjer bezplatnog packet-sniffera

Uvod u računarske mreže

IP spoofing: slanje paketa sa netačnom izvorišnom adresom

